

közlő melléklet, mely a szerző a bécsi hadilevélártár *Alte Feldakten* fondjából sziszifuszi munkával kigyűjtött adatait közli az 1792 és 1815 közötti időszakból. Ezekből a számsorokból könnyen kihüvelyezhető az előírt és a tényleges állomány közötti gyakran jelentős különbség.

Összességében elmondható, hogy Nagy-L. István munkája hiánypótló, hiszen az idén éppen százesztendő, hasonló jellegű Újhelyi-féle monográfia (*Az állandó hadsereg története I. Lipót korától Mária Terézia haláláig*) nagyjából addig megy el a hadsereg ismertetésében, ahol szerzőnk a fonalat felveszi. A munka néhol kissé „túlvállalta” magát, hiszen a szerző egy nagy korszak összes hadügyet érintő területére elkalandozott, mely szükségszerűen kissé egyenetlen színvonalat eredményezett. Másrészt, ezeket az egyenetlenségeket tekinthetjük egy páratlanul érdekes jelenség, egy összetett állam összetett hadseregének bizonyítékaként. Ennek az államnak a nehézkes államszervezet és a szűkös pénzügyi erőforrások ellenére szembe kellett néznie az újkor összes katonai kihívásával a kopár balkáni hegyektől a flandriai lapályig. A könyv remekül használható szervezet-történeti kézikönyvként, adattárként, sőt, eseménytörténeti vázlatként, amint azt jelen sorok írója is tanúsíthatja.

Lázár Balázs

BENE JÁNOS (SZERK.)

SZABOLCSI HONVÉDEK ARANYKÖNYVE 1848–1849

(*A Jósa András Múzeum Kiadványai 69., sorozatszerkesztő Bene János. Nyíregyháza, 2013. 278 o.*)

1848 elején a „Népek Tavaszának” nevezett forradalmi hullám Európa számos országát érintette. Ám ezek közül is kiemelkedik a magyar forradalom és szabadságharc, mert egyedül csak ez a „mozgalom” volt képes arra, hogy önerejéből hosszútávon is fennmaradjon, és leveréséhez végül két nagyhatalom összefogása kellett. Köszönhető volt ez elsősorban annak, hogy már az 1830–40-es évek országgyűlési vitái folytán kialakult az a „reformcsomag”, amely az egész lakosság számára biztosíthatta a fejlődést; és ennek 1848 áprilisában való életbeléptetése Magyarország egészét elindította a polgári átalakulás útján. Az így kialakuló összefogás tette aztán lehetővé, hogy a cs. kir. ellenforradalom támadására válaszul tömeghadsereget lehessen létrehozni, amely Európában a legtovább volt képes a forradalom vívmányainak védelmére. Az utóbbi időben örvendetes módon számos kiadvány foglalkozott az 1848–1849-es önvédelmi harc megszervezésével és történetével, ám ezek többsége felülnézetből, a kormány és a hadvezérek oldaláról közelítette meg az eseményeket. Pedig hiába dolgozott volna ereje megfeszítésével gróf Batthyány Lajos miniszterelnök és később Kossuth Lajos, az OHB elnöke, ha a helyi vármegyei és városi hatóságok nem tettek volna meg minden tőlük telhetőt; és hiába szőtt volna zseniális terveket Görgei Artúr vagy József Bem tábornok, ha nem álltak volna mögöttük katonáknak állt polgárok és parasztek ezrei, akik 1848 januárjában még aligha gondolták, hogy alig pár hónap múlva majd a honvédseregben fognak szolgálni. A nemrég megjelent új kötet nekik, mégpedig elsősorban a korabeli Szabolcs vármegye helyi vezetői, illetve lakosai erőfeszítésének, és áldozatvállalásának állít emléket.

Ahogy a bevezetőben maga a kötet szerkesztője, *Bene János* is megjegyzi, 1848–1849-ben Szabolcs vármegye a küzdelem 16 hónapja alatt akkori kétszázezres lakosságához mérten erején felül teljesítette a haza iránti kötelességét, hiszen – a levéltári források tanúsága szerint – közel 5000 újoncot adott a honvédseregnek. Az új album pedig segítséget ad ahhoz, hogy az egyes helységek saját hőseik emlékét megőrizhessék és ápolhassák.

A *Hermann Róbert* által írt ajánlás az 1848–1849-es „nagy év” sikerének „titkát” foglalja röviden össze. Ez az „érdekegyesítés” volt, amely nemest, polgárt és parasztot; az ország magyar és nemzetiségi lakosságának jelentős részét is képes volt összefogni és felsorakoztatni a „törvényes forradalom” útján hatalomra kerülő, felelős magyar kormány mögött. Ennek volt köszönhető, hogy az új, polgári fejlődést elősegítő törvények gyorsan elfogadásra találtak; ez tette lehetővé a nemzet-

ország, majd a honvédség megszervezését, és a fegyveres harc vállalását a kezdettől túlerőben lévő cs. kir. ellenféllel szemben. Az egész országra kiterjedő, a lakosság egészét megmozgató küzdelem óriási energiákat szabadított fel, és a vereség ellenére is „összekovácsolta” a nemzetet, és – ahogy a szerző megállapítja – a nemzeti emlékezet ugyanolyan „sarokpontja” lett, mint a honfoglalás, vagy az államalapítás. E másfél éves küzdelem helyi, szabolcsi hőseit mutatja be a kötet, kormánybiztosoktól, alispánoktól, polgármesterektől egészen az egyszerű polgárokig és parasztokig.

Az első fejezet Szabolcs vármegye 1848–1849-es honvédelmi erőfeszítéseit mutatja be. A szerkesztő által jegyzett rész az 1848. márciusi pozsonyi és pesti eseményekkel indul, amelynek hírére március 21-én Nagyállóban megszervezték a szabolcsi Állandó (Központi vagy Közbátorsági) Választmányt, amely a továbbiakban a vármegye ügyeit intézte. Március 25-től kezdődött a nemzetőrség megszervezése, amelyet helyi (települési) és mozgó (törvényhatósági) részre osztottak; utóbbit a megye négy járásában tervezték állomásoztatni. A délvideki szerb fenyegetés miatt a kormány május 16-án elrendelte az első tíz honvédzászlóalj (akkori szóhasználatul „rendes nemzetőrség”) felállítását. Május 22-én a szabolcsi Állandó Választmány helyi pénzalapot jelölt ki a toborzás segítésére, és az önkéntesek felvételét Nagyállóban már május 26-án meg is kezdték. Finta Márton toborzóbiztos csapatának és a megyei szervek gyorsaságának köszönhetően június 11-ig 853 újoncot sikerült toborozni a 10. honvédzászlóalj számára, ami országos szinten is kiemelkedő sikernek számított. A nyár jelentős része fegyver és felszerelés gyűjtésével telt a megyében, ám amikor augusztus 13-án Batthyány miniszterelnök elrendelte az önkéntes mozgó nemzetőrség felállítását, Szabolcs ismét példás gyorsasággal reagált. Augusztus 23-án döntés született egy teljes, zömmel saját felszerelésű zászlóalj kiállításáról, szeptember 10-én Nagyállóban már fel is esküdött az új alakulat (a későbbi 48. honvédzászlóalj). Miután a horvát haderő támadása miatt szeptember 14-től megkezdődött a honvéd tömeghadserg létrehozása, Szabolcsnak összesen 3471 főt (127 ember után 2 újoncot) kellett kiállítania. Ez novemberre nagyjából sikerült is; sőt, más alakulatok kiegészítése mellett egy teljesen új zászlóaljat is sikerült felállítani. 1849. eleje a meglévő alakulatok kiegészítésével, felszerelésével és ellátásával telt, míg végül április 24-én újabb 50 000 fő kiállításáról döntött az országgyűlés. Ebből a vármegyére 868 fő jutott, és bár egyre nehezebb körülmények között, de június 21-ig 53 fő kivételével ezt a kontingenst is sikerült felállítani. Többre már nem jutott idő: a cári orosz csapatok június végén elérték a megye területét. A szerző zárásként megállapítja, hogy Szabolcs népességének kb. 2,3 %-a szolgált a honvédség alakulataiban, amely országos viszonylatban kiemelkedőnek számít; a néhol „száraznak” tűnő adatokat pedig személyes sorsok felvillantásával oldja.

A második fejezetben *Kedves Gyula* a szabadságharc hadseregének szabolcsi katonáival foglalkozik. A szerző először röviden összefoglalja a magyar honvédség megszervezésének történetét, illetve bemutatja, hogy az új hadsereg alkotóelemeit képező egykori cs. kir., illetve honvéd, önkéntes és önkéntes nemzetőr alakulatok milyen részarányban álltak/állhattak szabolcsiakból, majd a tábornoki, törzs-, fő-, és altiszti karból hoz jó néhány példát kiemelkedő szerepet vivő szabolcsi tisztekre. Ezt követi a szabolcsi vonatkozású alakulatok felsorolása és rövid történetük. A cs. kir. 39. (Dom Miguel) soryalozred mindhárom zászlóalja és gránátos osztálya is itthon harcolt, és mind a Délvidéken, mind északon, mind a főhadszíntéren megállták a helyüket. Hasonlóképpen kiválóan harcolt a cs. kir. 6. (Württemberg) huszárezred, akik Komárom védelmében, illetve Erdélyben tüntek ki. Bár alapvetően erdélyi kiegészítésű volt a cs. kir. 62. (Turszky) gyalozred, 1848 nyarán számos szabolcsi legényt kapott; I. zászlóalja Komáromban, II. zászlóalja a Bácskában vívte kezdetet. A 10. honvédzászlóalj a honvédség egyik „alapzászlóalja” közé tartozott, amely a Bánátban és Buda ostrománál tűnt ki. Az önkéntes mozgó nemzetőrzászlóaljból alakult 48. honvédzászlóalj a honvédség egyik legjobb alakulata lett; zászlójára megkapta a III. osztályú katonai érdemrendet. A tömeghadserg felállításának kezdetén alakult 28. honvédzászlóalj mindenütt jól megállta a helyét, ám ez már nem mondható el a 43. és 139. honvédzászlóaljakról, vagy az 5. (Radetzky) huszárokról. Ezt a részt az egyéb huszár-, tüzér-, illetve műszaki alakulatokhoz kerülő szabolcsi legényekről szóló összegzés zárja le.

A harmadik, egyben a legnagyobb rész a tulajdonképpeni „aranykönyv”. Ahogy ennek előszavában *Bene János* is leírja, ez nem a korabeli avatójegyzékek beosztását követi, hanem csak a fontosabb adatokat tartalmazza (név, avatás éve és napja, életkor, vallás, mesterség, polgári állása (nős, családos-e), magasság (láb, hüvelyk, vonal), szolgált-e korábban, illetve a „megjegyzés” rovat).

Maga a táblázat a megye korabeli járásaira bontva településeiként tartalmazza az ott sorozott újoncokat, nemcsak a honosakat, hanem a máshonnan származó, de ott a hadseregbe jelentkezőket is. A helységek között vannak eltérések: van, ahol a háború végéig maradt újonchátralék, míg másutt a szabottnál több embert is kiállítottak. A Szabolcsban sorozás alá került kb. 5000 főből hozzávetőleg 4000 nevét és adatait ismerhetjük itt meg; közülük kb. 1600 esetben azt is, hogy melyik alakulathoz kerültek. Az adatsorok egyrészt segítik a helytörténeteseket és hagyományőrzőket, másrészt az 1848-as honvédsereget érintő szociológiai kutatásoknak is komoly forrásbázist biztosítanak. Az egyszerű szemlélő számára mégis talán a „megjegyzés” rovat a legérdekesebb, hiszen itt nemcsak arról tájékozódhatunk, hogy az illető önkéntes vagy sorozott, esetleg mást helyettesítve került a hadseregbe és melyik alakulathoz. Sok esetben ugyanis kifejezetten személyes információkhoz juthatunk: például a vármegye személyes ajánlásairól, amivel tisztnek vagy altisztnek ajánlja az illető újoncot; esetleg arról, hogy saját felelősségére sorozták be a korábban (pl. Debrecenben) elutasított honfit. De olvashatunk itt olyan önkéntesről is, aki „fogadópénzét” a haza javára ajánlotta fel, és persze olyanról is, aki azért állított maga helyett újoncot, „hogy reája a katona sors húzás soha ne jöjjön”. És előfordulnak itt olyan „családcentrikus” újoncok is, akik feleségüket is vinni akarták a háborúba... Az adattáblázatok monotonikus sorát helységenként az adott falu/város kiemelkedő katonai személyiségeinek képe és rövid életrajza, illetve az ottani 48-as honvédelemlékművek, valamint honvédsírok képei teszik könnyebben „fogyaszthatóvá”.

A számos színes képpel, grafikával díszített, kiváló minőségű kiadványt forrás- és irodalomjegyzék, illetve helységnévmutató zárja.

A műben, mint minden kiadványban, előfordulnak kisebb hibák, tévesztések és elírások is. A lagerdorfi (strázsai) ütközet nem 1848. november 7-én (36. o.) vagy 11-én (146. o.), hanem 9-én volt. A 6. (Württemberg) huszárezred 1849. június 16-án Zsigárdnál valóban sikeresen, „halálmegvető bátorsággal” rohamozta meg a cs. kir. tüzérséget, de az összecsapás második felében éppen az ő cs. kir. vértesek előli megfutásuk okozta az ütközet elvesztését (36. o.). A 10. honvédzászlóalj nemcsak 1848. december közepétől Damjanich vezetésével, hanem már hónap elején, Vetter alatt is komoly harcba került Tomasevác december 5-i ostrománál (36. o.). A fenti zászlóaljnak 1849. június 26-27-én nem kettő, csak egy százada szakadt el a zömtől (37. o.), és a Kmety-hadosztály többi alakulatához hasonlóan valójában a 10. honvédzászlóalj is lekéste a július 14-i kishegyesi ütközetet (37. o.). A cs. kir. 62. (Turszky) sorgyalozezred I. zászlóalja nem oszlott fel teljesen (38. o.), hanem testületileg átlépett a honvédségbe; ők alkották az újjáalakított 18. honvédzászlóalj alapját. A 48. honvédzászlóalj nem 1849. június 20-án Perednél (38. o.), hanem 21-én Királyrévnel aratott sikert a cs. kir. gránátosokkal szemben. A 28. honvédzászlóalj 1849. január 19-én nem a 9. honvédzászlóalj mellett harcolt Versecnél (39. o.), hanem önállóan. A 43. honvédzászlóalj nem tartozott az Asbóth-hadosztály állományába (41. o.), így nem is harcolt 1849. április 11-én Kőbányánál (a Közlöny hivatkozott részében nyomdahiba van: nem a 43. és 69., hanem valójában a 49. és 63. honvédzászlóaljak vettek részt az összecsapásban). A 46. honvédzászlóalj nem szolgált az észéki erődben (58. o.). A kassai ütközet 1849. január 4-én és nem 5-én volt (59. o.). A cs. kir. 10. (Vilmos) huszárezred századai Galíciában és nem Bukovinában állomásoztak (92. o.). Jelics József főhadnagy 1848. november 14-én Prellenkirchennél őrzőjáratával nem egy század (259. o.), hanem csak egy szakasz cs. kir. gyalogost szórt szét. Végezetül Újfehértó korabeli lakossága aligha csak 1710 fő volt (266. o.), ha a (127 fő után 2 újonc) kivetés szerint 142 főt kellett kiállítania.

A fenti megjegyzések ellenére a recenzens csak ajánlani tudja minden, a részletek iránt érdeklődő szakmabelinek és a szélesebb közönségnek ezt a nagyon szép kiállítású kötetet, és reméli, hogy a jövőben a többi megye 48-as újoncnévsorai is kiadásra kerülnek, amelyek komoly segítséget jelentenének, különösen a helytörténetesek és a családfakutatók számára.

Kemény Krisztián